

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS GODA LOCEKLIS

JĀZEPS PĪGOZNIS

15.09.1934.–28.05.2014.

Lobs bej Jezups, myusu puika...

Veltījums Jāzepam Pīgoznim

Šī gada ziedonī, savā astoņdesmitajā dzīves gadā, no laicīgās pasaules šķīrās mūsu Goda akadēmiķis Jāzeps Pīgoznis. Mūžs bija pietiekami ilgs, ja par normu pieņemam Vecajā Derībā minētos 70 gadus. Bet, ja par mēru izmantosim talanta plaukumu, skaidro prātu, erudīciju un sirds dāsnumu, tad aiziešana no dzīves bija priekšlaicīga, ko traģiski pārdzīvojām visi, kas viņu patiesi cienam un mīlam. Un ne jau saņemot vēsti liktenīgā 28. maija pēcpusdienā, bet daudz, daudz agrāk, kad kļuva zināma ļaunā slimība, kas līdzīga nāves spriedumam. Tiesa, gadās brī-

numi. Un viņš tam ticēja. Bet notika nenovēršamais, un Zinātņu akadēmija šī gada 5. jūnijā bija spiesta atvadīties no sava lepnuma, no izcilā gleznotāja, grafiķa, tēlnieka, sabiedriskā darbinieka, mākslas pedagoga un Latvijas patriota — Jāzepa Pīgožņa. Izvadišana notika Rīgas Latviešu biedrībā. Mākslinieku apbedīja Ikšķiles Vecajos kapos. Pēc tam Latviešu biedrības Baltajā zālē sanāca kopā viņa tuvinieki un draugi, lai atcerētos kopā pavadīto mūžu. 2014. ir viņa jubilejas gads. Viņa meitas Ieva un Laura, kā arī dzīves draugs Leontīne lūdza viesus atzīmēt ne aiziešanu no dzīves, bet skaisti nodzīvoto gadu apaļo jubileju. Tāda vēriena mākslinieki parasti to vainago ar plašām savu darbu izstādēm. Bet Jāzeps atteicās, kaut piedāvājumu netrūka. Viņš negribēja neko lielu, jo „izrādīšanos ir bijis bezgala daudz”. Tās atņemtu laiku. Formas pēc piekrita būt mazā kompānijā sv. Pētera baznīcā ar diviem savējiem, kas nākuši „no vienas debesu puses”, no Latgales. Un tie bija Gundega Rancāne un šo rindu autors. Mēs zinājām, ka slimība progresē, bet mākslinieks ieradās, kaut gaitā gaužām nevarīgs, bet ar smaidu un sauli acīs. Tā bija pēdējā izstāde viņa dzīvē, un to vadīja LZA prezidents Ojārs Spāritis. Jāzeps nerunāja, tikai gaiši klausījās, kā pāri mums jau dzīvodams. Mums gribējās kaut uz debesīm, bet mēs smaidījām viņam pretim. Spārīša kungs atklāja klātesošajiem jauno pārsteigumu, ko sagatavojis jubilārs. Jāzeps ir pabeidzis savas atmiņu grāmatas otro daļu par studiju laiku

Mākslas akadēmijā. Pirmo, par bērniņu Latgalē un ceļu uz Rīgu, viņš jau bija devis lasīt tuvākiem draugiem. Protams, ar satraukumu, vai vērts tādu izdot un laist tautā. Bet velti, jo to, ka gleznotājam jāraksta, mudināja daudzi. Talants, ja kādam Dievs to devis, nav vientuļš. Tas starojās vairākās šķautnēs. Arī valodā. Katrs Jāzēpa stāstījums bija līdzība iz dzīves, kā to darīja gan Lao Dzi, gan Jēzus Kristus, gan brašais kareivis Šveiks. Kad kādu stāstu nācās dzirdēt jau citā sabiedrībā, es apbrīnoju viņa valodas uzburto ainu precizitāti. Citi līdzīgos gadījumos pieviļ. Detaļas mainās un gadās, ka svarīgais pat izkūp. Bet Jāzēps visās lietās un norisēs prata ievērot zīmējuma precizitāti.

Idille — tā no gadu tāluma un cita laikmeta gribas apzīmēt viņa bērniņu, to gadu Latgali un mazā Jāzeņiņa vecākus. Idille ne jau kā pastorālā ainaviņa ar jēriņiem un ganu zēnu, kas pūš kārklu stabulīti, vai Ziemassvētku kartīte ar apsnigušu namiņu un guntiņu logā, aiz kura staro svētlaieme. Nē, tas būtu niecīgi, jo tanī idillē, kuru gribu Jums uzburt, bija gan sals, gan trūkums, gan svešu varu patvaļa, gan pašu tautasbrāļu nenovīdība un nodevība. Bija traģiski zaudējumi un ciešanas. Un tomēr idille, jo spēkā bija tās gara vērtības, kuras vienā vārdā gribas saukt par Derību ar Dievu. Citās zemēs un tautās tas skan citādi, bet kosmiska vienošanās par saskarsmes ētiku, kas palīdz cilvēcei noturēties, ir vienota. Jāzēpa un manā bērniņā šī dižā spēka simbolu mēs redzējām vaigu vaigā ik rītu, kad modāmies. Šis spēks raudzījās mūsos no svētbildes, kas goda vietā bija katra latgalieša mājā. Kristus apskaidrotais vaigs un roka pie sirds, kas liesmo mīlestībā, bet otras rādītājpirksts mums rādīja ceļu, kas dzīvē ejams, un tas ir uz debesīm. Caur ciešanām, ar darbu un ar ticību. Ceļā uz skolu mums bija jāiet garām krustam, no kura caur sāpēm raudzījās Pestītājs. Tā bija svētā vieta. Tur maija vakaros pulcējās ciema ļaudis, lai ar dziesmām stiprinātu savu ticību. Un bija baznīca, kas svētdienām deva

jēgu, jo brīvā diena bez Dieva vārdiem ir tukša, kā viss, kas bez Dieva. Mēs nekad par to nerunājām, kā nerunājām par sauli, kura virs mums. Un tajā pašā laikā zinu, ka bija tieši tā, jo tauta un gadi kā viņam, tā man ir piesprieduši vārdu — latgalietis. Kādā Jāzēpa Pīgožņa izstādē es skaļi šķendējos: „Kaida naitaisneība, Jezup. Pasaveris, cyts atbrauc te nu Viļānim vai Preiļim, padzeivoj godi pīci, i veris, jys jau reidzinīks. Tu jau vairuok kai sešdesmit godus Reigā, es jau pīcdesmit, a myus par latgališim kai sauce, tai leidz šai dīnai sauc!” Runāju to latgaliski, lai publika caur smiekliem saprastu, ka patiesībā tas mums lielu godu dara. Tiesa, Latgalei ir bijis smags liktens, un tās vārds ir gana apmelots un gānīts. Bet mums laimējās. Uz jautājumu, vai studiju gados jutām citu novadnieku vīzdegunību, atbildējām noraidoši. Jo laimējās ar vīdi, kurā nokļuvām, un tā bija radošā pasaule. Es iepazinās ar viņu jau mākslinieka spēka gados. Jau skanēja Jāzēpa Pīgožņa vārds, jau tauta pazina viņa darbus. Vasarās dzīvoju Apšuciemā. Piepeši atklājās, ka netālu uz plenēru ir apmetušies jaunie mākslinieki. Ciema klubā notika viņa darbu skate. Tad arī iepazināmies. Jau nākamajā dienā mēs devāmies ceļā pa Kurzemi, vienkārši lai apgūtu to, tās vecās muižas, parkus un pilis. Jāzēpam bija sava mašīnīte. O, tajos gados tas bija ārkārtīgi daudz. Nekad netiku izjutis to brīvības un neatkarības prieku, ko spēja dot šī ērtība. Mēs runājāmies kā izslāpuši. Tik gadu aiztecējis, tik valodu izrunāts, bet viena svētība palikusi, viena gaisma mirdz no turienes, kur viņš aizgājis. Tam visam bija zelta maliņa, tam visam bija dubultdibens, tam visam piemita pēcgārša un apgarotība. Nākamie reizi mēs nejausi saskrējāmies jau rudenī, netālu no Mākslinieku savienības. Protams, vairs neatceros, par ko runājām, katram bija jāiet uz savu pusi, un notika visdīvainākais. Es gāju un jutu, ka Jāzēps turpina iet man blakus. Sajūta bija tik reāla, ka paskatījies uz kreiso pusi, kur cerēju viņu ieraudzīt. Nekā nebija. Un tomēr bija. Neredzams. Un tā

vienmēr. Visu turpmāko mūžu. Drīz dzīve mani ierāva cilvēku attiecību moku kambāros, kur ieraudzīju — katru no laikabiedriem varētu pielīdzināt kādai celtnei. Viens ir kā smēde, cits kā kūts vai klēts. Var cilvēks būt kā pagrabs, kā aka, kā pirts. Ir atejas, kas vāc smirdoņas un dzīvo tīksmē par savu saturu. Ir cilvēki krogi, bibliotēkas, ir bērnudārzī un cietaumi. Jāzeps Pigoznis man kļuva kā baznīca. Kaut nekad netiku viņam sūdzējis savus grēkus, kuru ir bijis papildnam, bet aizejot, kaut no īsas sarunas ar viņu, vienmēr jutos kaut uz mirkli atrauts no tās netīrības, kurā mani bija ierāvusi dzīve. Mēs esam Latgales lauku puikas, iz lauku dzīves un zemnieku tiešuma, iz tautas mutīguma, kas klāj valā visu, kas uz sirds, bet Jāzeps man likās kā no citurienes. Arī no Latgales, bet no tās, kur ļaudis uz godībām sanāk kaut vai pie krusta maija vakaros, pie baznīcas vārtiem, kur Atlaidās radi no pagasta tiekas, kur mēslu talkās sievas baltus lakatiņus uz sien un vīri bārdas noskuj, jo kopu darbā Dievs mūsu mīlestību uz tuvāko redz un vērtē. Arī no talku priekiem, kur puikas kā mēslu vedēji sacentās skriešanās no lauka uz kūti ar tukšajiem ratiem, stāvot tajos visā augumā kā kalnu džigiti uz zirgu mugurām. Un skaļi bijām, bet zinot mēru, jo apkārt mēslus ārdīja mūsu mātes, māsas un citādi bezgala mīļas meitenītes. Ak, visuvarenā sievietes klātbūtne vīrieša mūžā! Attiecība pret to ir vīrieša prove. Un te nu Jāzeps bija sava svētā patrona vārda cienīgs. Pilnīgs pretstats vīriešu bravūrai, cinismam, kam vīrišķība mērāma ar pavesto un piesmiesto meiteņu skaitu. Jāzepam tā ir pielūgsmē, ar kādu Cilvēka bērns raugās uz Jaunavu Mariju. Tā bija viņa dzīves norma. Un tas redzams aktos, ko vēlāk viņš kā mākslinieks ir gleznojis. Viņš neizģērbas sievieti, bet iegērbas levas kostīmā, kādu Dievs katrai bija devis. Šo Jāzepa godbijību pret sievieti manīja pat vīrieši un viņa klātbūtnē sargājās no jēlībām. Jo tad Jāzeps aizgāja prom. Nē, ne ar soļiem. Viņš atslēdzās, un zuda viņa atvērtība. Nevis ierāvās sevī, bet pacēlās augstāk par šo sarunu un kompāniju.

Pacēlās citā orbītā, ko vārdos nevar attēlot, tik zinu, ka tanī gaisma no viņa mātes un māsas, kas bija vairāk kā māsa, jo zināja vairāk un veda brālīti sev līdzī. Viņas dzīve beidzās traģiski. Nekad, it nekad nepieskāros šai nāvei, jo jutu, ka Jāzeps to ir nostādījis savā vietā, kur mums tuvo cilvēku nemirstība. Jau daudz, daudz vēlāk, jau sirmā, panākumiem bagātā vīrā, profesorā es nebeidzu aprīņot attieksmi pret līdzcilvēku. Un ne tikai es, bet ikviens, kam laimējās ar viņu tikties. Pirms septiņiem gadiem mēs kopā piedalījāmies plenērā Lietuvas mazpilsētiņā Veiseijā. Tikai nedēļu. Taču līdz šai dienai vietējā sabiedrība atceras Jāzepu kā aprīņojamu parādību. Viņš likās it kā ne no šīs pasaules, drīzāk nācis no gadsimtiem sena sapņa, no utopijas, kurā dzīvos nākotnes cilvēki. Viņš bija pretstats sen pieņemtajam mākslinieka tēlam ar bohēmu, jaunrades egoismu un nevērību pret sadzīves normām. Pigoznis neatzina radošo dopingū nikotīna, alkohola vai kādas citas vielas veidā. Pret līdzcilvēku izturējās ar godbijību, kā redzēdams katrā no mums līdzību ar Radītāju. Bet sadzīves normas un nosacījumi bija tikpat kā viņa brīvības sinonīmi. Ir maz tādu, kas to izjūt tik augstā humānisma pakāpē, tikpat kā Derību ar Dievu, kas noslēgta bērībā un ko veikuši viņa vecāki. Un tajā pašā laikā viņš bija kauls no mākslinieka kaula. Arī stājā un paskatā. Jāzepa jaunībā vīri ar bārdū bija retums, pat izlēciens pret valdošo lietu kārtību un protesta zīme, ko jaunie mākslinieki demonstrēja pasaulei.

Ar gadiem esmu sapratis, ka īstam cilvēkam, un it īpaši māksliniekam, viss jādara tā, lai tas, ko dara, ko raksta, ir vairāk nekā tas, *ko daru tikai es*. Grūti izskaidrot, jo kā lai pastāstu, ar ko atšķirās Jāņa Zābera tembrs un tonis no kāda cita, kurš dzied pēc notīm tikpat pareizi. Un tā tas ir visur — jau no bērības pat visdziļākajos laukos katrai maizei sava garša, katrai mājai sava smarža. Pat cirvja kāts, pat grābeklis ir apgarots no tā, kas savu roku tam pielicis. Vai klāt bijusi arī sirds, kā visam, ko prata Jāzepa vecāki. Vladislavs

un Anna Pīgožņi. Vecāki bija bērnu dzīves paraugs un ideāls. Pat ar uguni meklējot, pat zem lupas skatot tēva dzīvi, Jāzeps tajā neatrod nevienu aplamību. Izgājis pasaules kara ceļus, Vladislavs Pīgoznis nokļuva Krievzemē, kur bija spiests dienēt pie sarkanajiem. Ticīgajam Latgales puisim nebija pieņemams viņu gars. Vladislavs dezertēja, viņu noķēra un nodeva revolucionārajai troikai, kuras „gādība” vienmēr beidzās ar nāves spriedumu. Tā arī notika, bet, savācot dūrē veselo saprātu un mieru, Vladislavam izdevās bēgt. Dēku pilns bija ceļš cauri Krievijai uz mājām, kur galu galā viņš tomēr nokļuva, savā Odumānu sādžā, kas Rēzeknes apriņķa Ružinas pagastā. Latgale modās jaunajai dzīvei, muižnieku zemes sadalīja, sādžinieki izgāja viensētās. Ulmanis aicināja latgaliēšus celt savas mājas pēc Eiropas, nevis krievu sādžu gaumes. Par to pat maksāja lielas prēmijas. Vladislavs noskatīja savu Anniņu kuplā daudz bērnu ģimenē. Kur viņa iecerētā bija pati jaunākā. Brāļi mīļajai mazajai deva pūrā kokmateriālus gan mājai, gan citām ēkam. Kas cels, kad nav ar ko maksāt, un Vladislavs jau kuro reizi savāca sevi dūrē un cēla pats. Visu! No pamatiem līdz jumta korei. Grīdu, griestus, logu rāmjus, galdus, solus, gultas — visu pats. Un tā visu mūžu, visu savām rokām, un mācoties aizvien jaunus amatus, un mācot tajos bērnus. Un pa starpām stāstot par dzīvi, kas pieredzēta vaidu ceļos, — kā cilvēki citās zemēs dzīvo, cik briesmīgs pasaulei ir komunisma rēgs. Bez lielas izglītības, pats bija iemācījies lasīt un kaut ko arī pierakstīt. Mīlēja gan aviāzes, gan kalendārus, kur gudri padomi.

Jāzepiņš bija visjaunākais. Viņš piedzima 1934. g. 15. septembrī. Brālis Antons bija četri gadi vecāks, māsa Bronislava veselus astoņus gadus priekšā. Jau īsta skolotāja, un tāda viņa patiesi savam mazajam brālītim bija, kad viņš sāka iet skolā. Tur pirmajā klasē mazais brālītis lasīja kā pieaudzis, kaut īpaši viņu neviens netika mācījis. Pamatos jau pats. Vakaros pie lampas gaismas lasīja Brona, lasīja Antons, Jāzepiņš stāvēja tiem

aiz muguras un, elpu aizrūjis, pāri plecam skatījās lappusē. Viņš sekoja tekstam, un līdzīgi tam, kā ķīnieši apgūst hieroglifus, mazais brālītis apguva veselus vārdus un teikumus. Puikam bija fenomenāla atmiņa. Kas vēlākos gados atspoguļojās mazdēliņā Niklāvā. Mēs, sirmu viru bariņš, Pīgožņa darbnīcā gluži kā cirkū eksaminējām namatēva četrgadīgo mazdēliņu par pasaules valstīm, to galvaspilsētām un karogiem. Un viņš mums sauca nedzirdētus vārdus, pat prata šīs pilsētas norādīt paša zīmētās kartēs, kur zemeslode rādījās ne apaļa, bet drīzāk līdzīga kubam, kura sānus zēns izklāja izvērstā projekcijā. Mēs jutāmies brīnuma klātbūtnē. Tas liek domāt, ka tāds pats unikums bija arī Vladislavs, kurš prata visu. Tēvs ir tas, kas ielika Jāzepiņam rokās zīmuli. Pats šad tad uz aviāzes malas uzvilka kādu blēņu gabalu kaut vai plikas meičas paskatā, kas mulsināja māti Annu un bija iemesls vīra kaunināšanai. Bet Vladislavs nekādu grēku šinī jokā neredzēja, jo kara ceļos bija redzējis tādus daiļumus smagos zelta rāmjos un tādā daudzumā, ka tu, nabaga zaldātiņš, jūties kā sieviešu pirtī nokļuvis. Zīmulis zēnu aizrāva. Melnā līnija, kas plūda no kociņa uz baltā papīra, locījās, pakļāvās viņa gribai un kārtojās pēc pavēles. Gribējās, lai sanāk kā grāmatā, un kaut kas sanāca pat tik labs, ka tēvs nosauca viņu par mākslinieku. Līdz šim Jāzepiņš tādu vārdu nebija pat dzirdējis. Tēvs skaidroja, cik prata. Vairāk to izgaismoja lielā māsa un vēlāk jau klases audzinātāja Viktorija Štikāne, pavisam jauniņa, astoņpadsmitgadīga meitene. Likteņa vadošā zvaigzne bija iedegta, un kā sirēna aicināja mazo zēnu pie sevis. Jāzepiņš zīmēja kā apmāts. Ar zīmuli, vaska kritiņiem, ar akvareļkrāsām. No grāmatām un žurnāliem gadījās ieraudzīt labus paraugus E. Brencēna, V. Purviša, A. Štrāla reprodukcijās. Viņš kopēja tās. Tikai kautrība neļāva ar to dziļties, un viņš sarka, kad tēvs, lepns par dēla varēšanu, to rādīja ciemiņiem. Tajos gados skolās bija jāizdod sienasavīzes, jāzīmē lozungi ar dažādiem sauķļiem. Mazis Pīgoznītis

kļuva neatvietojams palīgs skolotājiem. Mācības devās viegli. Pirmajā klasē viņš sabija tikai divas nedēļas, tur nebija ko darīt. Pārgājis otrajā, Jāzepiņš izrādījās visjaunākais un vismazākais. Un tā tas iegājās daudzus gadus uz priekšu, līdz vārds „mazākais”, kas citu puiku sarūgtinātu un iedzītu kompleksos, Jāzepam kļuva gluži vai sinonīms vārdam „labākais”, un tā tas gāja līdz pat Akadēmijai. Kādā viņa, jau slavēta mākslinieka, jubilejā, draugi uzsāka dziesmu: „Lobs bej Jezups, myusu puika, tikai moza augumeņ...” Es biju vai šokā par šādu takta trūkumu, bet Jāzeps dziedāja līdzī un staroja, kā viņam, palmu zarus vicinot, tauta sajūsmā gaviļētu: Osanna! Lai dzīvo sveiks! Tad es vēl nezināju vārda „mazais” svaru un lielumu jubilāra apziņā. Klāt talantam, kas viņam šūpulī no Dieva tika likts, klāt šūpulim, klāt vecākiem, kas visu mūžu zēnam dzīves paraugs bijis, Jāzepam laimējās arī ar skolu un skolotājiem. It īpaši ar pamatskolas direktoru Jāzēpu Liepiņu, kas, pats būdams piecu bērnu tēvs, novērtēja mazā Pigozniša talantu un vilka viņu gaismā uz Rīgu. Sākums zēnam likās nejausš un pārsteiguma pilns. Pēc septītās klases beigšanas skolas direktors kādu dienu, gluži kā garāmejojot, viņam teica: „Nu, kas ir, brauksim uz Rīgu?” Kurš gan puika to negribētu, it īpaši, kad nav braukts ar vilcienu. Tā negaidītais ceļojums iegulās Jāzēpa atmiņas pūrā uz mūžu. Vilciens vien ko nozīmēja! Tā varenā un smagā tuvošanās peronam saviļņoja, ka puikam kājas drebēja. Bet kad pa logu ieraudzīja, ka zeme tik tiešām griežas, it īpaši vietās, kur mežs ar retākiem kokiem, varēja brīnīties bez gala. Liepiņš skaidroja, aiz ko šī ilūzija un kāda tai augstāka jēga. Jo pasaulē viss atspoguļojas un pat ūdens pilienā var ieraudzīt jūru. Pārsteidza pilsēta ar dārdošiem dzelzceļiem ielās, ko sauca par tramvajiem. Un Rīgas torņi, kas tikai bildītēs vien bija redzēti. Un nami, kur cilvēki virs cilvēkiem dzīvo. Un kronis visam bija mākslas muzejs ar bildēm, kas lielākas par cilvēka augumu, un milzu brīnumu, ka tas, kas ta-

jos rāmjos izskatās kā dzīvs, ir mākslinieku rokām radīts. Tēvs jau arī viņu nosauca par mākslinieku. Bet kur nu mana varēšana — domāja zēns un tūdaļ atskanēja direktora Liepiņš klusi savzērnieciskais jautājums: „Vai tu tā varētu?” Jāzeps satrūkās, kā pieķerts grēcīgās domās. Samulsa, bet aši apsvēra: ja teikšu, ka nevarētu vis, direktors to lietu pārdomās un uz mākslas skolu nemaz nevedīs. Tādēļ, saņēmis dūšu, atbildēja: „Ja mācītos, varētu.” Direktors pasmaidīja, viņš ticēja arī bez jautāšanas. Tāpēc veda Jāzepiņu uz Jaņa Rozentāla mākslas vidusskolu, tieši pie sava kolēģa, pie paša direktora Osiša, sak, tā un tā, te esmu piegādājis jums vienu lietaskoku no Latgales. Vārdi, protams bija citi, bet saprašanās starp abiem direktoriem radās uzreiz. Rīdzinieks noticeja amata brālim, kā noticeja arī zēna talantam, kas staroja no līdzī paņemtajiem zīmējumiem. Tikai puika tāds sīciņš, pavisam maziņš. Stāvēja, izstiepies kā stīdziņa, ka likās, pat vibrē no satraukuma. Tikai actiņas dega kā ogļītes.

— Cik tev gadu? — direktors Osītis jautāja.

— Trīspadsmit, — Jāzepiņš skaļi atbildēja un visiem iekšējiem spēkiem stīgojās uz augšu, lai izskatītos lielāks. Direktors nogrozīja galvu. Gadījums bija gaužām neparasts. Viņa ienācēju vecums bija sešpadsmit gadi. Bet puika nav vainīgs, ka divas reizes kārtējai klasei pāri bija pārlēcis. Jo galva tam tik laba, un zīmējumi tik tiešām talantīgi, ne katram no Rīgas tāds nags. Lai iet, mēģināsim! Izturēsi iestāju eksāmenus, pieņemšu, — viņš smaidīja. Bet otrs direktors, tas lāga vīrs no Latgales vairs naktis negulēja. Jo uztraucās ne mazāk kā Jāzepiņš pats. Uz kārti likta viņa skola, pat vairāk — visa Latgale, kurai, vai, kā vajadzīgi tādi talanti, kā tie, kuru gleznas muzejā abi ar Jāzepiņu redzēja, kuru vārdus kopā lasīja. Un pašam dziļi, dziļi sirdī gribējās apstiprinājumu, ka saprotu arī kaut ko no mākslas. Bet Jāzepam viss tālākais šķīta neticams. Viņš tika ierauts kaut kādā lielā, vēl neaptveramā gaitā un lietu kārtībā, kaut

komjaunatnes organizācijām tika pieprasīta liela politiski sabiedriskā aktivitāte. Paldies Dievam, ka Latvijā gudru pedagogu vadībā tā tika virzīta lietderības gultnē. Jau rozentāļos lielie pus pa jokam, pus aiz kūtruma daudzas kopējās padarīšanas uzkrāva Mazajam, ko šis ar prieku veica, jo tēvs bija radinājis ne tikai pie darba. Bet pie prieka par paveikto. Un pie tā, ka patiesu prieku dod tas, kad tavš darbs iet citiem pie sirds. Kā tēvs to bija sācis, tā dēls turpināja visu mūžu.

— Oi, puiseit, tev ir golva! — tā pēc vairākiem gadiem brīnījās kaimiņu veči, kad ieraudzīja, ka Jezupeņš Reigā ne tikai zīmēt vien bija mācījies, bet prata no akmens izcirst kapa pieminekli tēvam. Un ne tikai to.

Mums jāatdot gods tai Latvijas kultūras zelta paaudzei, kas dzimusi vēl pirmskara Latvijā, līdz ar mātes krūti ieņēma sevī brīvās valsts garu, lai ar laiku kļūtu par tiltu uz Latvijas neatkarību. Mazaspēja Latgale un tajā pašā laikā ļoti daudz. Tās istā pievienošanās Latvijai sākās ar iziešanu viensētās. Līdz jaunai verdzībai un atkarībai no Krievijas bija lemti tikai nepilni divdesmit gadi. Bet sāka varenī. Kārlis Ulmanis kā neviens cits Ministru prezidents zināja Latgales svaru Latvijas dzīvē. Ar Eiropas kordonu gar Krievijas robežu, ar jaunām skolām, sabiedriskajām ēkām tika celta tikpat kā Kultūras barikāde, kas norobežoja mūs no boļševistiskās Krievijas. Taču pēc kara, neilgi pēc Staļina un Berijas nāves, sāka baumot par vēstures kļūdas labošanu un Latgales atkalpievienošanu Krievijai. Paldies Dievam, ka tad Latvijā pie varas bija gaiši prāti, ko vēlāk nosauca par nacionālkomunistiem. Tie realizēja oriģinālu protesta akciju, kuras vēsturisko misiju „bargie gani” pašā sākumā neapzinājās, jo grandiozais pasākums šķita gaužām nevainīgs un tāls no politikas. Tā bija Latgales kultūras nedēļa Rīgā, 1958. g. decembrī. Pabērna lomā nīkstošais novads tika sacelsts spārnos. Sērdieņa lomā to bija nostādījusi boļševiku kultūrpolitika Latvijā, jo viss, kas Latgalē pirms kara tika sasniegts, bija gājis roku

rokā ar katoļu garīdzniecību. Garīdznieks un valststvīrs Francis Trasūns, tautas skolotājs Nikodems Rancāns, arī garīdznieks, bīskaps Strods izdeva latgaļu gramatiku, bīskapi Jāzeps Rancāns un atbrīvotais Gulaga mocekļis Boļeslavs Sloskāns bija Latgales gara dzīves lielākās autoritātes. Latgaļu rakstniecība ar jauno puisi Alberta Sprūdža un Jāņa Klīdzēja vārdu iegāja visā Latvijā. Bet krievu tanki šo zaļojošo jaunaudzi samala dubļos un drupās. Latgale kļuva garīgais tuksnesis. Un te piepeši atplaukums. Atklājās Latvija un latviskums, kas senāks un dabiskāks par to, kas citos novados ar vācu glanci gadu simtos tika piepucēts. Atklājās tautas amati, tautas vārdu, skaņu un rakstu māksla. „Tautas dēli modināja...” kā pravietoja Auseklis. Mākslas vēsturnieks Jānis Pujāts cēla no miroņiem Latgales keramiku. Gluži kā Jēzus Jaunajā Derībā Lāzaru. Jāzeps Pīgoznis tad Mākslas akadēmijā jau gatavojās diplomdarba aizstāvēšanai. Bet patriotisma vilnis paķēra arī viņu. Sākās Latgales apgūšana un jaunatklāšana, kas aizgrāba jaunekli. Pīgoznis jau studiju laikā bija izvirzījies starp redzamākajiem un aktīvākajiem. Pesonības kulta sagrāve radīja spraugas, pa kurām ieklūda svaigas vēsmas, kas iedrošināja jaunos. Studenti rīkoja savas izstādes, diskusijas pat par formas jautājumiem. Viņš tika iesaistīts kultūras nedēļas sagatavošanas darbos. Plakāts ir viņa darbs, arī citas vizuālās padarīšanas, bet galvenais, kas turpināsies visu mūžu, ir rūpe par Latgali līdz pēdējam elpas vilcienam. Vēlākos gados, jau pēc Akadēmijas, kas iegājuši vēsturē kā komunistiskā režīma stagnācija, Latvijas māksla un kultūra piedzīvoja leģendāru uzplaukumu. Grandiozās Mākslas dienas, līdzīgi tām tikpat vērienīgās Dzejas, Teātra un Kino dienas nācījas zemapziņā pamazām lēja stingrus nākamās brīvvalsts pamatus. Un šajā gaitā klāt aktīvai profesionālajai darbībai glezniecībā, grafikā, tēlniecībā un pedagoģijā pašā viducī, pašā serdē ir Jāzepa Pīgožņa lielā pašaieliedzīgā atdeve un veikums. Gan Mākslas akadēmi-

jas, gan Mākslinieku savienības darbā. Pat vairāk, viņa vārds, klāt citiem izcilajiem māksliniekiem, kļuva Latvijas zīme. Jo kā grāmatu ilustrators, kā plakātists, kā medaļu veidotājs mūsu Pigoznis darbojās ārpus Latvijas robežām un arī kā sakaru veicinātājs ar kaimiņu republiku mākslinieku savienībām, rīkojot kopējas izstādes, plenērus un seminārus. Viņš dzīvoja Rīgā, kas bērnībā likās tāls sapnis. Bet sirdī jutās kā kronētu valdnieku pāris Čurļona gleznā „Karaļu sapnis”. Tur lielu varu guvušie, zem mantiju un kroņu svara salīkušie šīs zemes varenie tur plaukstās mirdzošu sfēru, kur zem kupola klusa lauku sēta ar mieru un peticību. Tā Jāzepe Pigoznis visu mūžu savā sirdī, kur visintīmākais, sargāja un kopa dzimto pusi Lagali. Viņš to apmīloja savās gleznās un darbojās līdzī tās kultūras norisēm, it kā dzīvotu Rēzeknē, Preiļos vai Krāslavā. Tikai, atšķirībā no karaļiem, viņš turēja sirdī Latgali ne kā klusu idilli, bet gan spēka avotu kā sev, tā visai Latvijai.

Mākslinieks Jāzepe Pigoznis tika godināts ar valsts visaugstākajām atzinībām, gan saņemot Trīszvaigžņu ordeni, gan Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda locekļa statusu. Bet

ir kāda atzinība, kuru izcilais mākslinieks stādīja augstāk par visām.

...Tas notika Latgales laukos. Viņš gleznoja. Netālu ganījās govīs. Slaukšanas laikā ieradās saimniece. Ieraudzījusi svešinieku ar jocīgiem darba rīkiem, tenterēja šim klāt un pieklājīgā atstatumā sastinga. Gleznotājs nelikās traucēts, neatskatījās. Lai jau lūr, jo kā nekā tās ir viņas ganības. Brīdi vērojusi otas triepienus, Jāzepam aiz muguras kā īsta lietpratēja teica: — Pigoznis. Mākslinieka roka nolaidās, un viņš pavērās uz runātājas pusi. Sirmā māmuļa raudzījās viņā ar godbijību. Mulsī novēlējusi Dievpalīgu, viņa pagriezās un devās pie savas gotiņas. Bet Jāzepe nevarēja parunāt. Sirds pletās plašumā. Tanī ieauga lauki un pakalni līdz horizontam un pāri tam līdz pašai Rīgai. Gleznotājs raudzījās uz aizejošo zemnieci kā uz brīnumu. Vienkāršas vecas sievietes paskatā viņu bija atzinusi Latvija.

Bet es teiktu — nākamība, jo viņš, sašniedzis meistarības virsotni, prata atrauties no tās, lai paceltos jaunā, jau savas patības orbītā, kurā, līdzīgi zvaigznei, mirdzēs vārds — Jāzepe Pigoznis.

Jānis Streičs